

Relația dintre absenteism și nivelul stimei de sine la adolescenți

prof.dr.psih.RAȚĂ NADIA DINUCA

Tulburările de comportament la copii și adolescenți

În perioadele de mutații sociale și de profunde crize în evoluția societății se înregistrează o creștere accentuată a devierilor comportamentale în rândul tinerilor, a actelor cu violență și a agresivității îndreptată atât împotriva celorlalți cât și asupra sinelui.

Tulburările de comportament sau modificările de comportament sunt forme de dezechilibru psihic, ce implică tulburări în sfera emoțional-volitivă. Aceste devieri de conduită sunt, așadar, nu doar abateri de la normele stării de sănătate, ci și de la normele morale, cu daune resimțite în raporturile sociale normale. Yonbrel numește copilul cu astfel de comportamente ca pe un „copilul rău”, Wallon vorbește despre „copilul turbulent”, Beaujean despre „copilul revoltat”, Lafon despre „inadaptare juvenilă” etc. (Rășcanu Ruxandra, 1994). În țara noastră, Rășcanu Ruxandra (1980) a introdus termenul de „sindrom comportamental” sau „comportamentism”.

Adolescentul cu tulburări de comportament își dezvoltă anumite trăsături de personalitate specifice, diferite de cele ale individului cu un comportament normal. Dintre acestea pot fi amintite: modificări la nivelul structurilor morale, modificări la nivelul relațiilor afective, scăderea pragului de toleranță la frustrație, egocentrism ridicat, perturbarea sentimentelor de culpabilitate, puternice sentimente de devalorizare, de injustiție, existența contrarietăților Eu-lui, slabă consistență și echilibru intern, alterarea relaționării cu persoanele iubite, tulburări de cunoaștere, perturbările de apărare, deformarea conceptului de libertate, denigrarea sentimentelor umanitare.

Imaginea de sine a tinerilor cu tulburări comportamentale este inadecvată și săracă în privința structurării conținutului ei, acest mare și grav deficit de maturizare socială generând la nivelul psihicului disfuncții și chiar diverse forme de dispersie. Rășcanu Ruxandra (1994) subliniază „*caracteristicile imaginii de sine a tinerilor cu tulburări comportamentale*”, considerând ca fiind „semnificative” următoarele:

- ❖ imaturizarea structurilor socio-psihice de personalitate;
- ❖ precaritatea și inadecvența valorică;
- ❖ operarea preponderent cu pseudovalori;
- ❖ realizarea falsă a imaginii de sine;

- ❖ inconsistență calitativă a conștiinței de sine;
- ❖ imaturitatea socială exprimată în mod precar la nivel: socio-afectiv, psihosocial, vocațional și axiologic.”

Comportamentul antisocial este un segment semnificativ al tulburărilor de comportament manifestate de adolescenți. Cei care s-au ocupat de studiul conduitei antisociale a tinerilor au ajuns chiar la evidențierea unui „profil” psihologic al acestora:

- a) înclinație către agresivitate (fie latentă, fie manifestă), bazată pe un fond de ostilitate, de negare a valorilor socialmente acceptate;
- b) instabilitate emoțională, generată de curențe educaționale, și în ultima instanță de fragilitatea Eu-lui;
- c) inadaptare socială, provenită din exacerbarea sentimentului de insecuritate, pe care individul caută să-l suprime (ex. schimbarea frecventă a domiciliului sau vagabondaj, evitarea formelor organizate de viață și activitate);
- d) duplicitatea conduitei, manifestată în discordanța dintre două planuri: unul al comportamentului tainic/intim în care se prepară infracțiunea și celălalt, nivelul comportamental de relație cu societatea, prin care își trădează de cele mai multe ori infracțiunea;
- e) dezechilibru existențial, exprimat prin patimi, vicii, perversiuni, irosire absurdă a banilor.

Tulburările de conduită care se manifestă începând cu vârsta de 10 ani, sau la debutul adolescenței (14 ani), cel mai frecvent și care trag un semnal de alarmă serios asupra copilului în cauză sunt:

- *Minciuna, sau tendința de alterare a adevărului*, poate fi cauzată de fantezie, de lăudăroșenie, de intenția de a înșela, dorința de compasiune, dorința de a se salva dintr-o situație neplăcută ca o reacție de apărare, de simpatie sau antipatie, raționamentele superficiale ale adolescenților sau de afecțiuni psihice;
- *Instabilitatea* nu este propriu-zis o tulburare de comportament, ci mai mult o modalitate reacțională a S.N.C., manifestată psihomotor, fiind incapacitatea de a păstra o atitudine, de a fixa atenția, de a reacționa în mod conștient, de a prevedea o acțiune.
- *Irascibilitatea* prezintă un mecanism psihopatologic similar, fiind frecvent denumită și furie, nervozitate, nestăpânire și aproape întotdeauna prezentă în comportamentul uman; este o reacție de descărcare critică (mânie, furtuni motorii, violențe), culminând cu mișcări spectaculoase, exhibiționism, cu auto- și heteroagresiune.

- *Impulsivitatea* este reacție specifică de scurtcircuitare, reprezentând o trecere directă la actul de satisfacere a apetitului agresiv, de opoziție, care se caracterizează prin caracterul său brusc, necenzurat, mai puțin elaborat în privința diversității acționale.

Dintre tulburările de comportament manifestate voluntar de către copiii și tinerii pot fi amintite următoarele:

1. *Comportamentele violente* - la copiii și adolescenți pot include un spectru larg: crize de furie violente, agresivitate fizică, bătăi, amenințări de a răni alte persoane (inclusiv gânduri de omucidere), folosirea armelor, cruzime față de animale, incendierea, distrugerea intenționată a proprietății și vandalismul (Kaiser, 2002).

2. *Furtul* - copiii / adolescenții care fură creează probleme părinților care se întreabă ce îi determină pe copii să fure și în ce măsură copilul lor este un „delincvent” datorită acestui comportament. Deși au învățat că a fura este greșit copiii și adolescenții fură din diverse motive: se simt nedreptățiți față de frații lui în privința atenției sau a cadourilor primite, pentru a se afirma în fața prietenilor, pentru a face cadouri familiei sau prietenilor, pentru a fi acceptat de grupul de colegi, frica de dependență (nu vor să mai depindă de nimeni, așa că își iau singuri ceea ce au nevoie).

3. *Amenințările* - pe care le fac copiii, de multe ori, nu sunt duse la îndeplinire, însă sunt unele cazuri în care se întâmplă tragedii din cauza punerii în aplicare a acestor amenințări. De multe ori amenințările sunt un mod al copilului de a atrage atenția, alte ori sunt o reacție la rănire, respingere sau atacuri percepute de copil. Situațiile potențial periculoase sau de urgență includ: amenințări cu rănirea sau omorârea cuiva, amenințări cu automutilarea sau sinuciderea, amenințări cu fuga de acasă, amenințări cu distrugerea proprietății.

4. *Automutilarea la adolescenți* - este actul de distrugere deliberată a țesuturilor corpului. Privită diferit de către diverse grupuri și culturi din societate, automutilarea este foarte populară în ultimul timp între adolescenți, aceasta incluzând: tăiere, zgâriere, ardere, smulgerea pielii și părului, jupuire, mușcare, lovirea capului, învinețire, bătaie, tatuare, perforare a extremităților (peercing-ul). Cauzele și severitatea automutilării pot varia.

5. *Fuga și vagabondajul* - reprezintă erupția violentă din mediul familial, ca expresie a unei stări de încordare emotivă sau a unor simptome psihotice. Distincția dintre ele este dată de durată: fuga are un caracter de criză, iar vagabondajul este un fenomen complex având o desfășurare în timp. În funcție de cauze, fuga are diverse forme: forma de pulsivitate emotivă, ca rezultat al unei stări conflictuale cu școala, cu familia, o situație familială deosebită

generată de disocierea căminului, de lipsuri materiale, de tendințe revendicative. Fuga poate fi și o expresie a unei dorințe de aventură, de evadare pentru a vedea lucruri și locuri noi, în special pentru a întâlni și trăi o experiență imaginară. Vagabondajul este o reacție organizată, care apare din lipsă de atașament față de familie sau ca reacție la o constrângere rău suportată, adolescentul alegând „nomadismul” pentru a-și realiza libertatea, prin imitație preluând acest tip de socializare, caracteristic unei bande. Durata lui variază de la fuga de o jumătate de zi, până la marile fugi, de 2-3 luni, în care subiectul se asociază cu alți psihopați și trăiește o viață la baza căreia stau cele mai diverse manifestări antisociale.

6. *Eșecul școlar* - la delincvenți, deficitul școlar este recunoscut de toți autorii, iar cauzele care i se atribuie sunt: frecvența neregulată, condițiile de mediu nefavorabile, lipsa de îndrumare a copiilor către școală prin lipsa de instruire a propriei familii. Părinții neglijenți induc, atât prin ignoranță, cât și prin sfaturi demobilizatoare, un efect dăunător, uneori fiind cotați ca periculoși educațional, moral. Eșecul școlar induce o stare de tensiune și constituie un traumatism violent manifestat tocmai în etapa pubertății, în care minorul își formează conștiința de sine.

7. *Incendierile voluntare* se pot observa la pubertate și la adolescență, ca urmare a unei dorințe de răzbunare sau a răutății. Apar frecvent la debilizii mintal sau la „comportamentalii-psihopați” și pot avea un caracter impulsiv (piromanie) la epileptici.

8. *Alcoolismul și dependența de drog* – sunt unul dintre principalii răspunzători pentru comportamentul antisocial (agresiune, crimă, jaf, huliganism). În adolescență, alcoolismul (ca și tentația administrării drogurilor - hașiș, cocaină, aurolac) se manifestă în majoritatea cazurilor în formă acută, și prin intermediul ei minorul tinde să-și arate nonconformismul, sfidarea față de autoritatea adulților sau să lupte împotriva timidității și a anxietății.

9. *Tendințe suicidale* – sunt manifestate după ce o serie de alte comportamente au fost încercate dar au eșuat și atunci sinuciderea este percepută ca singura variantă posibilă. Tentativa de suicid a adolescentului arată dorința de schimbare, de a pune capăt unei situații în care se află. Suicidul este o constrângere și o revanșă împotriva sentimentului de neputință de a schimba o situație problematică. Obiectivul este deseori de a-si schimba viata și nu de a-i pune capăt. Tânărul se percepe adeseori ca rău, pasiv, vinovat, are o stimă de sine scăzută, se simte nedorit, nu a descoperit încă valoarea sa în raport cu normele sociale stabilite și cu presiunile exercitate asupra sa.

Absenteismul, cauze și efecte

În contextul social actual, una dintre cele mai importante probleme care se ridică în fața școlii este aceea a absenteismului școlar. Absenteismul reprezintă în primul rând nesupunere. În al doilea rând absenteismul poate fi asemănat cu forme ușoare de delincvență, această opinie bazându-se pe faptul că în zonele comunității unde absenteismul este crescut, apar și creșteri ale delictelor. În al treilea rând, dorința de a sta departe de școală a unora este o tradiție culturală moștenită de un grup/comunitate (etnic, religios, etc). În al patrulea rând, măsurile luate de ministerul de resort pe considerentul costurilor, determină un proces instructiv-educativ cu mari curențe, care determină absenteismul generat de dezinteres și lipsa de atractivitate a activităților școlare.

Dacă ar trebui să fie definit absenteismul, din punct de vedere pedagogic, încă nu s-a căzut de acord asupra unei definiții unanim acceptate. Dacă Reynolds și Murgatroyd considerau că absenteismul ar însemna absențele motivate ale unui elev, Tyerman considera că cei care lipsesc de la școală din propria lor inițiativă, fără știrea părinților, se încadrează în definiția de absenteism. De asemenea unele opinii categorisesc ca absenteism ca fiind chiulul, adică lipsa fără știrea autorităților. Hersov (1977) a rezumat absenteismul la absenții „din proprie inițiativă”, cauza acestei decizii fiind „fobia școlară” sau „refuzul școlii”. Nota comună a acestor definiții este absența copiilor de la activitățile școlare, deci putem concluziona că absenteismul este cumularea unui număr mare de absențe de către un elev (motivate sau nu), care determină perturbări în asimilarea cunoștințelor și a formării capacităților stipulate în curriculumul școlar pentru o anumită etapă de dezvoltare a copilului. Din punct de vedere psihologic absenteismul este un comportament evazionist, care reflectă atitudini de dezinteres față de activitatea școlară.

Absenteismul se manifestă sub diferite forme, dintre care amintim:

- * *absenteism selectiv* (fuga de la școală este frecventă la o singură disciplină sau doar la câteva discipline)
- * *absenteism generalizat* (fuga de la școală este frecventă și generalizată, prefigurează abandonul școlar)
- * *căutarea singurătății* (reacție la tensiunea puternică intra- sau interpersonală)
- * *dorința de a fi cu partenerul* (la adolescenți)
- * *dorința de apartenență la grup* („ritualuri de inițiere”)
- * *atitudine defensivă* față de autoritatea unui sistem

Chiar și pentru cauzele absenteismului există opinii divergente, puncte de vedere și teorii diferite. Dintre acestea cele mai des amintite sunt:

- Efectele unei societăți bolnave;
- Abandonarea credinței și a valorilor morale;
- Consecințele unui sistem economic și social injust;
- Daune produse sistemului nervos prin excese;
- Atmosfera urbană generatoare de stres.

Pe lângă aceste cauze se dezbate de multe ori și alte aspecte, mai ales cel al faptului că unii copii pot absenta datorită organizării deficitare a școlii, sau pentru că elevii nu sunt suficient de pregătiți, ca urmare a educației de acasă. O sintetizare a acestor potențiale cauze este sintetizată în următorul tabel:

Cauzele absenteismului școlar

<i>Tipul cauzelor</i>	<i>Generatori</i>	<i>Nivelul cauzelor</i>	<i>Cauze concrete</i>
Cauze obiective	Familia	Nivel relațional	Relațiile între părinți
			Relațiile părinte-copil
			Relațiile între frați
		Nivel structural	Tipul de familie
	Mediul familial		
	Școala	Nivelul performanței	Insuccesul școlar
		Nivelul instituțional	Oferta educațională
			Particularitățile profesorilor
		Nivelul relațional	Relația profesor-elev
			Relația elev-elev
Relația profesor-părinte			
Stresul psiho-social	Nivelul comunității	Comunitate dezavantajată	
		Accesul socio-cultural	
	Nivel material	Situație materială precară	
Cauze subiective	Starea de sănătate	Dezvoltarea fizică	Afecțiuni cronice
			Accidente
		Dezvoltarea psihică	Dezvoltarea intelectuală
			Afecțiuni psihice
	Nivelul de relaționare	Nivel de adaptare	Adaptarea la norme
			Adaptarea relațională

Pentru a evidenția importanța unora dintre cauzele absenteismului, ca fenomen de inadaptare școlară, vom analiza pe scurt câteva dintre acestea:

1. *Condiția socială a elevilor* – Hersov și Berg (1994) arată clar importanța vârstei, sexului și a condițiilor sociale în determinarea tendințelor la absențe nejustificate de la școală. Condițiile sociale sunt într-adevăr o posibilă cauză majoră a absenteismului atât pentru copiii din medii dezavantajate (fie nu cunosc bine limba, fie nu au situația materială care să-i asigure o

participare permanentă și activă la activitățile școlare, fie sunt izolați socio-geografic și nu au acces ușor la școală), dar nu trebuie neglijate și extrema cealaltă, a copiilor din medii foarte bine situate material, care nu consideră importantă școala, sau cred că banii părinților pot rezolva orice, chiar și motivarea absențelor.

2. *Relațiile și componența familiei* – ca mediu educativ și facilitator sau responsabil de frecventarea școlii de către copii, familia poate fi una din cauzele absenteismului. Ca mediul educativ, familia poate avea carențe tocmai în partea educației făcută pentru dezvoltarea intelectuală a copilului (necesitatea școlii pentru dezvoltarea personală). Ca mediu responsabil de asigurare a școlarizării copilului, familiile pot fi de multe ori cauze pentru absenteism din următoarele motive:

- folosesc copiii ca forță de muncă acasă și atunci determină sau încurajează absenteismul;
- indiferența față de educația școlară conduce la imprimarea unor atitudini negative;
- incapacitatea de a asigura material participarea copilului la școală (procurarea rechizitelor, plata navetei, asigurarea igienei, a vestimentației, lipsa locului de studiu în mediul familial);
- structura familiei, supravegherea precară a copiilor pot genera absenteism;
- utilizarea pedepselor sau recompenselor extreme pentru reușitele sau eșecurile de la școală;
- supraîncărcarea programului educativ al copiilor în funcție de aspirațiile părinților, care proiectează viitorul copiilor conform dorințelor lor neîmplinite.

3. *Școala* – reprezintă instituția în care tânărul își desăvârșește formarea personalității. Este locul unde începe să se manifeste absenteismul și în același timp este locul în care acest comportament este „diagnosticat” ca și comportament indezirabil, pentru că afectează atât beneficiarul educației, cât și procesul instructiv-educativ. Școala ca instituție de învățământ și educație poate genera cauze pentru absenteism cum ar fi:

a) *insuccesul școlar* – poate afecta direct imaginea de sine, respectiv a stima și încrederea în sine a elevului, indiferent de vârsta acestuia. Insuccesul școlar poate fi generat de: *factori intelectuali* (inteligența școlară, stilul de muncă/învățat individual, rezistența la efort intelectual) și *factori nonintelectuali* (emotivitate, dorințe, motivație, interese, atitudini, aspirații, etc.)

■ **factori intelectuali**

- *inteligența școlară* – ca structură complexă și dinamică, de funcții psihice (spirit de observație, organizare perceptiv-motorie, atenție, memorie, imaginație, gândire)

poate înregistra deficiențe sau tulburări (ale funcțiilor) ceea ce determină decalaje și neîncadrarea în de cerințele școlare, ceea ce implicit duce la insucces școlar;

- *stilul de muncă/învățat individual* – constă în condițiile, ritmul și nivelul în care elevul desfășoară o activitate școlară sau de pregătire a unor sarcini școlare, care dacă este decalat de cel al covârșnicilor, poate afecta performanțele și implicit poate conduce spre insucces școlar;
- *rezistența la efort intelectual* – este un nivel personal de forță care are nevoie de o anumită dozare și diferă de la un individ la altul, ceea ce poate defavoriza elevii cu o astfel de forță intelectuală mai scăzută;

■ **factori nonintelectuali**

- *motivația* – constă în ansamblul de mobiluri ce determină actualizarea potențialităților individuale ce orientează elevul în activitate, aceste mobiluri având o evoluție de-a lungul dezvoltării individului de la extrinsec la intrinsec, tulburările putând să apară la orice nivel de dezvoltare, chiar la nivelul mobilurilor;
- *interesul* – are un caracter mobilizator în activitatea elevului față de unele discipline/cunoștințe sau activități, care poate fi diferit sau poate avea oscilații în intensitate de-a lungul timpului și depinzând în mare măsură de alte persoane sau conjuncturi școlare;
- *atitudinea* – elevului față de o anumită sarcină școlară poate fi preferențială pentru conținutul atractiv al unei discipline școlare, caracterul interesant al predării, personalitatea profesorului, însă în situația în care polaritatea este negativă a atitudinilor, atunci dispare interesul și motivația, ajungându-se la eșec școlar;
- *nivelul de aspirații* – ar trebui trasat de în funcție de capacitățile proprii ale fiecărui elev, însă sunt situații în care acesta este trasat sau impus de către alte persoane (părinți, profesori), depășind potențialitățile copilului ceea ce conduce inevitabil la insuccese școlare și chiar la eșec școlar;
- *trăirile afective* – ar trebui să faciliteze și să mobilizeze la activitate școlară elevul, dacă au un caracter pozitiv și echilibrat, însă în cazul instabilității emotive apar discontinuitatea și agitația psihomotorie, disfuncții ale atenției care pot conduce spre insuccese școlare, tendințe de sustragere de la activitate;
- *încrederea în sine* – fiind atitudinea pozitivă formată despre sine, despre capacitățile avute, care influențează comportamentul individului, poate fi cauza

neimplicării în activitățile școlare atunci când ea este foarte scăzută, lipsind siguranța asupra potențialităților personale ale elevului;

b) *dificultățile de adaptare și relaționare în mediul școlar* – sunt situații care implică elevul și îi pot afecta imaginea de sine, încrederea în sine și stima de sine, cu repercusiuni asupra aspirațiilor și a interesului școlar. Dintre acești factori implicați în adaptarea și relaționarea din mediul școlar pot fi amintiți: factori pedagogici, relațiile (elev-profesor, elev-elev, profesor-părinți)

- factori pedagogici – constau în planurile, programele, manualele, regimul școlar, calitatea muncii educatorilor, și, în primul rând, lecțiile/activitățile, care dacă nu sunt adecvate vârstei sau nivelului de dezvoltare a elevului poate conduce foarte ușor la tentative de absenteism și implicit la insuccese școlare;

- relațiile

- *relația profesor-elev* – deține un rol esențial în apariția fenomenului absenteismului școlar, conduita profesorului, fiind de multe ori factorul declanșator (conduita inadecvată sub forma unor stereotipii și șabloane rigide, stilul didactic inadecvat nivelului de dezvoltare al copiilor, dezinteresul față de particularitățile de vârstă și psihointelectuale ale elevilor);

- *relația elev-elev* – influențează atitudinea elevilor față de școală, față de grupul școlar, față de activitățile în grup, dar mai ales față de sine a fiecărui elev în parte (sentimente de inferioritate, descurajări, subevaluări personale);

- *relația profesor-părinți* – ar trebui să faciliteze adaptarea școlară a copilului și dezvoltarea lui, însă de multe ori ea este o frână fie datorită cerințelor școlii față de părinți (profesorul fiind intermediar), care pune în dificultate materială pe unii părinți, sau cerințelor părinților față de profesori (favoritisme), ambele situații punând copilul în dificultate, iar acesta recurgând la absenteism în semn de protest.

4. *Stresul psiho-social* – adaptarea permanentă la mediul în care trăiește și învață, poate genera pentru adolescenți situații conflictuale, frustrări, rezolvarea unor probleme care îi depășesc, toate acestea influențând starea de sănătate fizică și psihică, inducând stres. Dintre factorii, care induc stresul la adolescenți sunt cele legate de familie (conflicte maritale, divorțul părinților, decesul unui membru al familiei, lipsa de afecțiune, comunicare redusă, atitudini extreme față de copii, etc), sau cele ce țin de mediul material (lipsa locuinței, insuficiență materială, acces limitat la unele instituții, etc). Frustrările legate de stresul extern

școlii se descarcă comportamental în școală, fie prin agresivitate asupra colegilor, profesorilor sau obiectelor, fie prin apatie (dezinteres, neimplicare, derogare de responsabilități), fie prin regresie/retragere (absenteism). În cadrul stresului psiho-social se pot adăuga și conflictele și frustrările extrafamiliale care pot veni din partea școlii, a comunității, a mass-mediei.

Atunci când elevii încep să lipsească sistematic și generalizat de la școală, această conduită reprezintă un semnal tardiv al existenței problemelor. Absenteismul constituie o formă de agresiune pasivă împotriva școlii, indicând că elevii fug de la școală chiar cu riscul de a fi pedepsiți.

Efectele absenteismului sunt de natură complexă, conducând pe lângă pierderi din sistemul de cunoștințe, la tentații de comportamente delincvente, conflicte cu părinții și chiar grupul de prieteni, insuccese repetate sau eșecuri școlare până la abandonul școlar, ca ultimă instanță a absenteismului. Însă efectul pe termen lung este inadaptația socio-profesională generată de insuficiența pregătire, sau nefinalizarea studiilor, cu repercusiuni asupra imaginii de sine și implicit a stimei de sine, care într-un final pot fi generatoare de boli psihice, deci de randament social scăzut.

O analiză amănunțită a efectelor absenteismului școlar presupune studierea acestora din multiple perspective asupra cărora poate avea influențe. Astfel absenteismul poate deveni la rândul lui cauză a unor efecte negative atât pentru persoana în cauză (pe termen scurt, mediu și lung), cât și pentru mediul copilului care recurge la acest comportament. Familia poate fi grav afectată de decizia copilului de a absenta (cu referire specifică la absenteismul voluntar, fără știrea părinților), deteriorându-se relațiile cu copilul în primul rând, apoi apărând tensiuni între părinți, iar ca efect final poate determina chiar dezorganizarea familiei. Nici școala nu este lipsită de efecte negative datorită hotărârii unor elevi de a recurge la acest comportament. Efectele s-ar regăsi de la evaluări negative ale instituției, la periclitarea procesului instructiv-educativ și până la deteriorarea relațiilor sau imaginii de ansamblu a colectivului clasei. Însă efectele absenteismului se repercutează cel mai dramatic asupra persoanei (elevului) care adoptă un astfel de comportament.

Deși sunt subliniate efectele directe asupra persoanei în cauză, a celui care absentează, nu trebuie neglijate efectele indirecte care survin din partea celorlalte surse afectate. Dacă la nivel personal elevul pierde pe termen scurt cunoștințe, rămâne cu capacități slab dezvoltate, iar ca final tragic recurge la abandon școlar, efectele pe termen mediu au și ele o două de îngrijorare pe care o propagă. Lacunara pregătire, și insuficiența dezvoltare a

abilităților poate modifica nivelul de aspirații, limitând o viitoare dezvoltare plenară și completă a tânărului. Toate acestea vor afecta pe termen lung integrarea socio-profesională a tânărului și mai târziu a adultului. Cauza principală generatoare de absenteeism, este în sine considerată o caracteristică a adolescenței. Aceasta este *incapacitatea adolescentului de a anticipa consecințele faptelor sale*.

Relația absenteeism – stima de sine

Baumeister, Campbell, Krueger și Vohs (2003) au făcut o sinteză a rezultatelor diverselor studii realizate pe tema stimei de sine, identificând legături semnificative certe între stima de sine și fericire (corelații pozitive), stima de sine și gradul de depresie sau agresivitatea (corelații negative). Autorii menționați a concluzionat că stima de sine ridicată îmbunătățește perseverența în fața eșecului. Din datele relevate de autorii menționați se observă că la baza absenteeismului nu stau neapărat rezultatele slabe la învățătură, ci pur și simplu anumite stări afective specifice adolescenței, ceea ce explică această devianță comportamentală și la elevii cu rezultate bune la învățătură.

În ceea ce privește legătura dintre absenteeism și stima de sine din perspectiva cauzelor și efectelor absenteeismului se poate aprecia că există puternice influențe. Cunoscut fiind faptul că stima de sine se bazează pe autoevaluare, iar evaluarea se face prin raportare la patru surse: părinții, profesorii, colegii, prietenii. Cele patru surse de evaluare se constituie în același timp și ca patru surse de presiune, pentru satisfacerea rolurilor sociale pe care adolescentul trebuie să le joace. Toate cele patru roluri în care adolescentul ar dori să se implice presupun adaptare, relaționare, respectare de norme. Nereușita oricăruia dintre cele patru roluri face ca adolescentul să „fugă”, să se retragă, să se izoleze, recurgând la absenteeism în mediul școlar.

Din perspectiva dimensiunilor stimei de sine, sau a polarității ei, există legături neașteptate ale acesteia cu absenteeismul. Deși unii autori asociază stima de sine scăzută cu absenteeismul, această condiționare nu este întotdeauna valabilă. Însă se poate aprecia că aproape întotdeauna un adolescent care se **autodepreciază** (stima de sine scăzută la extrem – Owen 1993) recurge aproape întotdeauna la absenteeism. Această dimensiune a stimei de sine se poate asocia foarte ușor cu absenteeismul la vârsta adolescenței, pentru că acei elevi ce se autodepreciază, nu se simt deloc valoroși, sau chiar inutili, nu consideră că trebuie să se mai simtă încă o dată respinși de colegi și profesori, nu vor să mai înregistreze eșecuri. Aceeași asociere aproape

indubitabilă există și între **infatuare** (stima de sine crescută la extrem – Owen 1993) și absenteism, întrucât acei adolescenți care au un astfel de nivel al stimei de sine datorită supraevaluării pe care și-o face, au tendința de a minimaliza școala și a activitățile școlare.

Școala, familia, factorul social cu stresul implicat de el și nu în ultimul rând persoana (adolescentul) pot constitui cauze pentru manifestarea absenteismului. Dar odată instalată această devianță comportamentală, cele care au de suferit datorită absenteismului sunt implicit familia, școala, persoana, cu tot ceea ce implică aceste medii. Încă nu este foarte cert faptul dacă absenteismul determină scăderea stimei de sine, sau o stimă de sine scăzută duce la absenteism. Luând în considerație faptul că absenteismul se manifestă și la adolescenți cu stimă înaltă de sine, putem afirma că stima de sine nu este neapărat sursa generatoare de absenteism, ci este un efect al acesteia cunoscut fiind faptul că ea are nivele fluctuante.

Este cunoscut faptul că stima de sine poate fi influențată de elementele sociale, frecvența absenteismului și elementele contextului școlar, dar nu trebuie neglijat efectul unei supra- sau subdimensionări a acesteia asupra integrării școlare, sociale și profesionale ale individului. Dacă este cert că adolescentul cu o dimensiune a stimei de sine ajunsă la autodeprecieri este cu siguranță stimulantă spre conduite de absenteism, izolare, fugă. Dar și un absenteism crescut poate duce la scăderea dimensiunii stimei de sine până la autodeprecieri.

Forme de prevenire a absenteismului școlar

Acțiunea de prevenire a absenteismului școlar este cu siguranță o acțiune pedagogică dificilă și complexă. Ea presupune mai întâi participarea conștientă, activă și voluntară a elevilor părinților și profesorilor la efortul general de a crește calitatea instrucției școlare. O adevărată prevenire a acestui fenomen este posibilă numai în condițiile colaborării tuturor acestor factori.

Prevenirea absenteismului, ca fenomen de devianță comportamentală ce perturbă procesul instructiv-educativ, presupune o acțiune sistematică de ameliorare a cauzelor ce determină acest comportament coroborată cu activități destinate ridicării stimei de sine (sau aducerea ei în sfera normalului), cumulate cu activități educative care să eficientizeze și conintereseze atât elevii, cât și profesorii.

Cunoscând faptul că este un comportament specific adolescenței, atât dirigințele, cât și profesorii clasei, în colaborare cu părinții ar trebui să debuteze programe de prevenire a

acestei devianțe, întrucât prevenirea este mult mai ușor de făcut decât înlăturarea conduitei deja instalate.

O primă condiție a realizării prevenirii absenteismului școlar este aceea a sesizării din timp a primelor semne de manifestare ale fenomenului. Acest aspect presupune colaborarea foarte bună într cadrelle didactice de la clasă (consiliul clasei), precum și o colaborare bună cu părinții elevilor. În acest context fiecare diriginte trebuie să evalueze nivelul formării colectivului de elevi, să cunoască date cât mai exacte despre fiecare elev în parte (pentru depistarea predispozițiilor și a eventualelor cauze), și nu în ultimul rând să pregătească și să implementeze programe de cunoaștere reciprocă a elevilor clasei, și chiar de conștientizare a ineficienței absenteismului (pentru că adolescenții sunt deficitari în anticiparea consecințelor deciziilor și faptelor lor).

Formele principale și cele mai eficiente ale ajutorului sunt cele acordate în timpul orelor de școală. Răspunzători moral și profesional pentru aceasta sunt atât profesorii cât și dirigințele clasei. Dacă ar trebui să etapizăm intervențiile ce pot preveni conduita deviantă de absenteism se pot deosebi trei etape importante:

I. Etapa de evaluare a colectivului și individuală

- a) evaluarea sociometrică a colectivului* (identificarea grupurilor simpatetice, a liderilor informali, a cazurilor de izolare și respingere);
- b) evaluarea individuală* (specifică consilierului este evaluarea psihologică, iar dirigințelii este evaluarea psihopedagogică: atitudini, aspirații, interese, hobby-uri, aptitudini, etc);
- c) evaluarea mediului social* (nișa de dezvoltare: situația materială a familiei, relațiile în cadrul familiei, grupuri de prieteni, participare în cadrul unor organizații, responsabilități);

II. Etapa de pregătire și implementare a programelor preventive

- 1) programe de cunoaștere și relaționare în cadrul grupului* (organizarea unor jocuri tematice, a unor activități de grup, etc.)
- 2) programe de implicare în activități de implicare în activități comunitare* (acțiuni de voluntariat în cadrul Acțiunii Comunitare, participarea la activități cultural-artistice pentru valorificarea talentelor)
- 3) formarea echipelor de monitorizare a conduitelor* (responsabilizarea la nivelul colectivului)

III. Etapa de dezvoltare și valorizare

1. *evaluarea periodică* (sistemul atitudinal, stima de sine, încrederea în sine – de către consilier)
2. *activități sistematice de stimulare* (a încrederii în sine, imaginii de sine, stimei de sine)
3. *dezvoltarea sintalității colectivului* (prin activități în care să se stimuleze colaborarea, ajutorul reciproc, de manifestare în grup prin activități cu tendințe prosociale)
4. *valorizarea colectivului în comunitate* (stimularea participării conform predispozițiilor în echipe sportive, echipe de dansuri, de teatru, de voluntariat în cadrul Acțiunii Comunitare)

Cele trei etape care pot asigura o prevenție destul de eficientă a absenteismului cad în sarcina dirigintelui și eventual a consilierului școlar. Însă prevenția nu este doar sarcina și interesul acestor două cadre didactice, ci a întregului consiliu profesoral al clasei și chiar a direcțiunii instituției și nu în ultimul rând a elevilor. Pentru aceasta efortul trebuie să fie un efort de echipă. De aceea trebuie subliniate și eforturile acestor participanți la actul educațional.

Rolul profesorului în vederea atragerii elevilor spre disciplina predată se poate face prin tratarea diferențiată în funcție de posibilitățile intelectuale ale fiecărui elev, și adaptarea sarcinilor pe care elevul trebuie să le rezolve. Profesorul trebuie să fie preocupat în primul rând să asigure fiecărui elev succesul la învățătură pentru a trezi și a menține interesul pentru școală și pentru materia predată. Ca reguli generale pot fi evidențiate următoarele:

- menținerea în clasă a unei atmosfere care să asigure satisfacerea trebuinței de siguranță afectivă pentru toți elevii;
- notarea riguroasă a absențelor la fiecare oră de curs;
- metode de predare – învățare atractive;
- promovarea cooperării în clasă, astfel încât și elevii cu performanțe școlare modeste să experimenteze succesul și evitarea constituirii unor elite, concomitent cu etichetarea, marginalizarea, celor care nu aparțin elitei;
- să comunice eficient (să folosească ascultarea activă) să evite etichetarea elevilor, să critice constructiv, să se focalizeze pe recompensarea elevilor și nu pe sancționarea lor;
- *Rolul elevilor (colectiv și individual)* se diferențiază în două aspecte: rolul elevului care manifestă tendințe de comportament evaziv (chiul, absenteism), rolul elevilor din colectivul/grupul din care fac parte elevii cu comportamente deviante. Din perspectiva *rolului elevului*

cu comportament evaziv (în fază incipientă), participarea voluntară a acestora este foarte importantă. Dacă ei consideră că este nevoie să se implice este mult mai mare eficiența oricărui program. Fără participarea activă și conștientă a elevului la eforturile de combatere ale acestui fenomen, nu poate fi vorba de acțiuni de prevenire. De aceea, o preocupare importantă a cadrelor didactice este înlăturarea tuturor piedicilor puse în calea comunicării între elevi și profesori sau elevi și părinți. Din perspectiva *elevilor care fac parte din grupul*, colectivul sau organizația ce are ca membru un adolescent cu tendințe de comportament deviant, rolul lor se axează foarte mult pe sistemul atitudinal manifestat față de cei în cauză. Deși în esență ei sunt împotriva acestor conduite, numai simplele sfaturi, sau recurgerea la respingere a acestor membrii nu va ajuta pe nimeni, nici pe ei, nici pe cei în cauză, ci doar o implicare directă, o atragere în activități care să deturneze intențiile de fugă și să valorizeze colegul care prezintă „simptome” ale stimei de sine foarte scăzute.

- *Rolul managerilor instituției* privind prevenirea comportamentelor deviante este foarte important, pentru ca elevul să nu se simtă amenințat de autoritățile școlii, ceea ce poate determina comportamente evazive. Dintre măsurile pe care directorii școlii le pot lua, pentru a conferi încredere elevilor, dar și pentru a se asigura de cooperarea lor în susținerea și promovarea pozitivă a instituției, sunt multe, important este ca ele să emane coerciție. Astfel un manager atent la aceste detalii va coopta elevii în luarea unor decizii sau la configurarea unor regulamente interne. În același timp va încuraja activitățile școlare extracurriculare sau competiții interne cât mai variate, la care pot resimți succese mai multe categorii de elevi. În aceeași idee managerii instituțiilor școlare vor promova un sistem echitabil de recompense – sancțiuni care să mențină motivația școlară a elevilor. Se pot, de asemenea, încuraja crearea unui Forum al părinților (pe site-ul școlii) sau programe de consiliere a părinților (de tip „școala părinților”).

Rolul consilierului nu trebuie să se evidențieze în mod aparte, cel mai indicat fiind ca el să devină membru al echipei educaționale. Elevii, adolescenții au încă rețineri de a apela la consilier, fiind perceput ca psiholog și asociat anormal cu psihiatrul, atrăgându-și oprobriul sau atacuri de umor sarcastic din partea colegilor. Consilierul trebuie să vină în sprijinul elevului, numai dacă acesta solicită sprijinul, psihologul nu trebuie să fie prea intruziv în viața intimă a adolescentului. Participând la activitățile inițiate de diriginte, consilierul începe să facă parte din viața clasei, colectivului de elevi și să îi cunoască pe adolescenți, mai ales pe cei cu probleme.

Rolul factorilor școlari nu trebuie izolat de *rolul părinților elevilor* care tind să manifeste acest tip de conduite. Prevenirea absenteismului cade și în sarcina lor, pentru că și ei ar resimți efectele devierilor comportamentale, ca și întreaga familie. Contribuția lor se poate materializa nu numai prin supravegherea discretă a prezenței elevului la școală, ci mai ales prin manifestarea unui interes crescut asupra muncii școlare a adolescentului, implicându-se în activități sau încercând să-i stimuleze creativitatea în ceea ce privește contribuția cu idei la programele școlare. La această vârstă, este vital ca din partea părinților adolescentul să simtă libertate în luarea deciziilor, fapt care va conduce la creșterea încrederii în sine și implicit a respectului de sine. Schimbul de informații dintre profesori și părinți nu trebuie să se desfășoare numai în perioadele de criză, ci permanent, adolescentul simțind astfel că este important atât pentru părinți, cât și pentru profesor, lucru care va conduce la creșterea stimei de sine și implicit la abandonarea tendințelor de absenteism. Stabilirea unor responsabilități concrete în cadrul familiei care să nu afecteze programul școlar, duce la diversificarea rolurilor, de aceea elevul se va strădui să se arate că se poate avea încredere în el, deci își va spori și încrederea în sine.

Toate modalitățile prezentate ca a fi utile în prevenirea absenteismului, sunt eficiente numai dacă au o ritmicitate și coerență în aplicare și dacă sunt avute în vedere cauzele ce determină devianțele comportamentale și înlăturate pe cât posibil.

prof.dr.psih. Rață Nadia Dinuca

Bibliografie

- Banciu D., Rădulescu S.M., Voicu M., (1997) *Adolescenții și familia*, EȘP, București
- Baumeister R.F., (2003), Does High Self-Esteem Cause Better Performance, Interpersonal Success, Happiness, or Healthier Lifestyles?, *Psychological Science in the Public Interest*, 4 (1), pages 1–44
- Băban Adriana, și alții, (2002), *Consiliere educațională*, Editura Aramis, București
- Cosmovici A., Iacob, Luminița, (2005), *Psihologie școlară*, Editura Polirom, Iași
- Iluț P., (2004), *Valori, atitudini și comportamente sociale*, Editura Polirom, Iași
- Lemeni, Gabriela, Miclea, M, (2004), *Consiliere și orientare*, Editura ASCR , Cluj- Napoca
- Rășcanu, Ruxandra, (1994), *Psihologia comportamentului deviant*, Editura Universității din București,
- Rășcanu, Ruxandra, (2000), *Introducere în psihologie aplicată*, Editura „Ars Docendi”, București
- Rășcanu, Ruxandra, (2003), *Psihologie și comunicare, editia a II-a*, Editura Universitatii din Bucuresti,